

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Ved Kruså-grænsen 5. maj 1945

Vilb. la Cour: Gammel Gottorp

N. P. Nielsen: Dansk-tysk præstehverdag i Højer

Bog anmeldelser

MAJ

5 · 1970

46. ÅRG.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
afholder

ÅRSMØDE

søndag 31. 5. 1970 kl. 14
på Forsamlingsgården i Skrydstrup.

DAGSORDEN:

1. Formandens beretning.
2. Kassereren aflægger regnskab.
3. Valg til styrelsen. Følgende styrelsesmedlemmer afgår efter tur: Troels Fink. Peter Kr. Iversen. H. V. Gregersen. Hans H. Worsøe.
4. Eventuelt.

Efter kaffebordet (kr. 4,50) fortæller dr. phil. Vilh. la Cour erindringer fra genforeningstiden.

Styrelsen

DA SALT VAR EN MANGELVARE

Trods alle forbud lykkedes det imidlertid ikke at bremse den ulovlige salthandel fra de Kongerigske Enklaver. 1723 21/9 blev ovennævnte Peter Hansen atter taget på fersk gerning. Han var da i Højer med to tønder Dagebøl-salt, hvoraf den ene tønde var mærket med den Lüneburgske Saltoktrois stempel. Saltkommissær Wichmann fik da herredsfoged Johann Heinrich Trauth i Højer til at fradømme ham varerne, men grevinden klagede herover til kongen. Hun påstod, at Sebastian Wichmann desuden havde afkrævet en af hendes undersåtter en bøde på 20 rdl., og det var sket uden, at grevinden var blevet underrettet, hvilket hun betragtede som et indgreb i den grevelige jurisdiktion, ja som et overgreb mod en af kronens undersåtter. Heller ikke denne henvendelse til kongen hjalp hende dog.

De nævnte optrin skabte stor forbitrelse hos Enklavernes befolkning mod saltkommissær Sebastian Wichmann, der stod som inkarnationen af alt det onde, som saltmonopolet havde fremkaldt. Men Wichmann fortsatte desuagtet sin kamp for, hvad han anså for ret og rigtigt. Nok måtte han anerkende, at Enklave-beboerne var i deres gode ret til at købe deres salt, hvor de ville, og han indrømmede villigt, at alle schackenborgske og trøjborgske undersåtter, der boede syd for Nips å, var kronens umiddelbare undersåtter. Men derfor mente han ikke, at de havde ret til at indføre det engelske salt over Tønder amts grund ved Emmerlev, hvor skuder lagde ind til stranden ved flodtid for at losse. Såsnart udlosningen havde fundet sted, sejlede de enten hemmeligt eller med magt bort ved næste flodtid, idet flokke af schackenborgske undersåtter rottede sig sammen på stranden med deres vogne; væbnede med knipler, store stokke, forke, ja endog skydevåben afskrækkede de saltoktroiens »Strand- og Strassenreuter« fra at udføre deres pligt.

Læs videre i H. V. Gregersens spændende bog om den tid, hvor salt var en mangelvare, om ulovlig handel med salt, intriger og politiske snedigheder i »Den lüneburgske Saltoktroi« udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Pris 34.- kroner, for medlemmer kun 17.- kroner. Fås ved henvendelse til ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå. Tlf. (046) 2 46 83.

Den tyske øverstbefalende, Korvettenkapitän Wagener, meddeler (fra venstre) redaktør Harald Skodshøj, kaptajn Jepsen og dr. phil. Jens Kruse, at general Blücher har anerkendt frihedstroppernes overtagelse af kontrollen ved grænsen, og at de tyske tropper har fået en forholdsordre gående ud på, at enhver form for episoder skulle søges undgået. (Iver Wang foto Kruså 5. maj 1945).

Ved Kruså-grænsen 5. maj 1945

Den første grænsebom i Kruså mellem Danmark og Tyskland efter tyskeres kapitulation var en tørresnor, som redaktør Harald Skodshøj, Viborg, havde lånt i et hus ved vejen.

Han var om morgenen den 5. maj 1945 smuglet ud af Frøslevlejren i redaktør Sv. Carstensens lille varevogn, og han fik omgående den opgave at etablere grænseovergangen ved Kruså af redaktør, dr. phil. Jens Kruse, som var souschef under lederen af modstandsbevægelsen i region III, den syd- og sønderjyske region, oberstløjtnant Aage Højland Christensen, og som havde fået ansvaret for den militære bevogtning af grænsen.

Skønt der var samlet en del civile, og skønt en del tyske soldater passede rede grænsen i løbet af formiddagen, lykkedes det at undgå episoder. Det mest dramatiske øjeblik indtraf, da man fra frihedsbevægelsen meddelte amtmand Kr. Refslund Thomsen, der sammen med afdelingschef i udenrigsministeriet, senere ambassadør Frants Hvass, var kommet til Kruså for at modtage englænderne, at hans nærværelse var uønsket. Amtmanden bøjede sig for kravet og tog tilbage til Åbenrå med uforrettet sag. I øvrigt viste de engelske tropper sig først om aftenen.

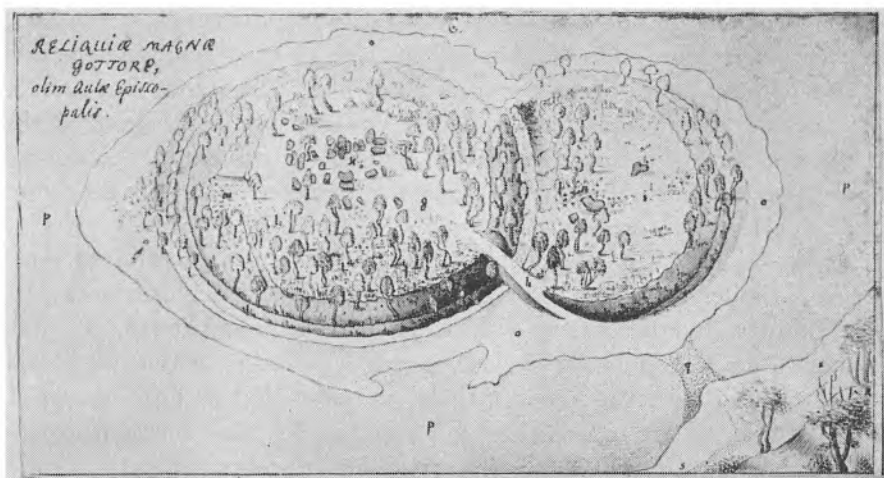
Gammel Gottorp

Vi kender med sikkerhed fem danske bispeborge fra tiden før midten af det 12. århundrede. Gammel Gottorp, der blev bygget tæt ved Slesvig, er den ene, og dr. phil. Vilh. la Cour, Birkerød, fortæller om den historiske baggrund for borgens placering og opførelse og om det lidet, man i dag ved om dens udseende.

Når man, inden vore dages omkalfatring af vejnettet her i landet – også i Sydslesvig – begyndte at tage fart, kørte ad den gamle landevej fra Flensborg mod Slesvig, passerede man Falkenberg få kilometer nord for sidstnævnte by, og i det bakkede og skovrige terræn ved en for længst udtørret, langstrakt sø havde en anelig borg i sin tid ligget, umiddelbart ved søens østbred. Borgen var »olde Gottorp«, som den stedlige befolkning kaldte anlægget, da den ikke længere eksisterede, »Gammel Gottorp«.

Første gang, vi træffer navnet Gottorp, sker det i et mageskiftebrev fra 1268, hvorved jordegods går fra slesvigbispen Bondes hånd over til den slesvigske hertug Erik Abelsøns. Begge havde i årene forud ligget i strid med den danske krone, bispen om hans ret til ledingspengene fra bispestolens fire slesvigske skipæn, hertugen om hans ret som kong Abels søn til den danske krone. Han havde i kampen på Lohede 1261 fanget både kong Erik (Klipping), enkedronning Margrete Sambiria og biskop Niels af Slesvig, der støttede kongen, og selv om man et par år senere nåede til en udsoning og biskop Niels var død i 1265, nåede hertugen dog ikke, hvad han havde stræbt efter. Så kom altså i 1265 biskop Bonde til med sine forlangender over for kongen, og det var ganske naturligt, at han og hertugen fandt hinanden. Resultatet blev det ovennævnte mageskifte mellem dem.

Ved det overdrog bispen bl. a. »sin gård i Lille Gottorp (*curia suam in Minori Gottorp*) og hele landsbyen Store Gottorp (*et totam villam Maiores Gottorp*)«, begge dele med deres tilliggende, til hertugen. Store Gottorp var altså en landsby, medens Lille Gottorp kun var en gård med dertil hørende huse. Og gården havde ikke karakter af nogen borg (*castrum*), thi i så fald vilde dette udtryk aldeles utvivlsomt have været brugt. Da voldstedet faktisk beviser, at der har ligget en borg, må denne altså enten have været yngre end 1268, eller den må være forsvundet inden 1268, så kun dens ladegård (*curia*) lå tilbage. Yngre end 1268 kan borgen imidlertid ikke

Den ældst kendte grundplan af Gammel Gottorp, ikke nogen opmåling, men et kroki, tegnet i det 17. årh. af generalmajor Zacharias Wolff. Læg mærke til murlevningen på hovedbanken – den sidste rest af borgen, nu for længst fjernet. Opgangen til hovedbanken svarer til den nuværende, ikke til den oprindelige.

have været. Vore skriftlige kilder, som op i tiden bliver fyldigere og fyldigere, omtaler aldrig nogen borg på dette sted. Borgen Gottorp ligger nu nede ved Slien, vest for Slesvig, og den er åbenbart nybygget i 1260'erne. Oppe ved Falkenberg finder vi kun, som det hedder i det slesvigske domkapitels jordebog under 1575, »das gut Gottorp, so by Rugenkruge gelegen« – altså den gamle *curia* med dens tilliggende – »unde de stede nock hutigen dages olde Gottorp genamet ward« – d.v.s. det ældste Gottorps øde voldsted. Der kan ingen tvivl herske om, at »olde Gottorp« er ældre end 1268. Men hvor meget?

Man har henvist til Saksens fortælling om, hvordan den kongelige ombudsmand i Slesvig, Niels Rassesøn, i 1161 overfaldt en af biskop Esberns landgårde (*fundus*), i hvilken han brød bispens pragtfulde bygning ned, læssede dens rester på en lastvogn og kørte af gårde med dem, men indhentes undervejs af bispens svende og blev dræbt. I 1161 var der altså så lidt som i 1268 tale om noget bispeligt *castrum*, kun om en *fundus*. Så er vi kommet så vidt. Borgen, »olde Gottorp«, må altså være bygget mellem 1161 og 1268. Kan vi ikke komme anlægstidspunktet endnu nærmere?

Ved den slesvigske biskop Frederiks død i 1179 blev Valdemar Knudsøn, søn af den under blodgildet i Roskilde myrdede kong Knud Magnussøn, *electus* til Slesvigs bispestol. To år efter døde Valdemar den Store, og hans ældste søn, Knud (VI) Valdemarsøn besteg tronen, medens hans yngre broder, Valdemar (Sejr) Valdemarsøn, der endnu var umyndig, blev udset

til kommende hertug (*dux*) i Slesvig. Indtil hans myndighedsalder var nået, blev den eligerede biskop Valdemar Knudsøn gjort til rigsmyndighedens højeste repræsentant i hertugdømmet. Hans bispevielse fandt først sted i 1187, og netop samme år nåede Valdemar Valdemarsøn myndighedsalderen og overtog hertugdømmet. Det var to evnerige og handlekraftige kongesønner, som nu konfronteredes med hinanden dernede. Det kunde ikke vare længe, før de måtte tørne sammen.

Det skete i 1191. Hvad der fik stenen til at rulle, var en voldsom kampagne på køller og skældsord mellem sortebrødrene i det slesvigske Michaeliskloster, hvortil hertug Valdemar havde patronatsretten, og gråbrødrene i det Guldholtkloster ved Langsø, som biskop Valdemar havde oprettet, da de »sorte« i Slesvig skejdede ud med både hor, druk og vold i byens ølhuse. Striden indankedes for paven, og der blev nedsat en voldgiftsdomstol; men inden den fik afgivet sin kendelse, brød striden ud mellem de to Valdemarer på den front, som var den egentlige: den nøgne magts. Bispen vilde sætte sin rival stolen for døren, ja han vilde kræve, hvad han som kongebåren havde samme ret til som fætterens: rigets krone. Han knyttede forbindelser med udlandet i både syd og nord, forlod sit bispedømme og vendte tilbage i 1192 med en flåde på 35 skibe. Det blev årsagen til hans totale nederlag. Hertug Valdemar slog ham, fangede ham og sendte ham op til sin broder, kong Knud, der spærrede bispen inde på Søborg. Hans våbenfælle, grev Adolf III af Holsten, nåede kun at få plyndret Slesvig by, så hørte han, at slaget var tabt, og vendte skyndsomt hjem igen. Imidlertid havde de »grå« munke i Guldholt savnet al støtte efter biskop Valdemars bortrejse, og de gav sig derfor ind under hertug Valdemars patronat. Voldgiftsdomstolen kunde af den grund uden større besvær afgive sin kendelse, som blev helt i Guldholt favør, og med den som baggrund udstedte Knud VI et brev af 31. marts 1196, der satte punktum for de to klostres stridigheder. I dette aktstykke stadfæstede kongen gråmunkenes ret til indtægt af det bispelige jordegods, som sortebrødrene hidtil havde haft deres udkomme af. De og deres kloster kvaltes ganske stille.

Et enkelt stednavn i brevet opfattes som en betegnelse for »olde Gottorp«. Det er navnet *Waterberg*. Egnens befolkning anvendte det netop sådan i det 18. årh., og opfattelsen accepteredes af flere forskere lige til vore dage. Dets placering i kongebrevet af 1196 er imidlertid ret uklar, hvilket kan skyldes, at vi ikke kender brevet original, men kun to – ikke ens – afskrifter af en afskrift. Bortset herfra er desuden den topografiske rækkefølge, hvori disse afskrifter opregner lokaliteterne, efter vore begreber meget springende, men ganske vist den samme i dem begge, så den har vel også været det i deres forlæg og måske i originalen. Der begyndes med, hvad Guldholt kloster får tildelt i selve Slesvig by og dens umiddelbare nærhed, hvorefter følger steder, spredt over hele bæltet fra Sct. Michaelis

Graven ud for hovedbankens sydøsthjørne (t.h.). Man ser, hvor høj og brat bankeskråningen er, skønt en del af dens fod er skredet ned i graven, som også på anden måde er blevet stærkt opfyldt. Da anlægget var nyt, må en angriber sikkert have tabt pusten, inden han fik klatret helt op til toppen – hvor han rendte panden mod palisaden!

sogn i vest til Breklum sogn i øst. Så puttes pludselig »Waterberg og Openstorp med tilliggende« ind, og Openstorp må være det forsvundne Apenstorff, der kendes som marknavn umiddelbart nord for Slesvigs gamle bygrænse. Men herfra springer vi ned til Rensborg og Ejdersted, fortsætter med lokaliteter i Angel og havner oppe i Nordslesvig, i Sundeved og på Als. Der kan jo have været grunde, som vi ikke kender, til disse spring – betydningsfuldest er sammenkædningen mellem Waterberg og Openstorp; den kan i hvert fald tyde på, at også Waterberg har ligget nord for Slesvig, og at der altså foreligger tradition for befolkningens brug af Waterberg/olde Gottorp som et dobbeltnavn for samme sted, selv om «olde Gottorp» oprindeligt har været et særnavn for den biskoppelige »fundus« i Lille Gottorp og »Waterberg« særnævnet for det »castrum«, som vitterligt blev anlagt nær dette sted, men som åbenbart var forsvundet i årene før 1196, så kun navnet var blevet hængende ved den øde borgplads. Også topografisk må navnet siges at passe her. Borgpladsen har netop udgjort et lille »bjerg«, omgivet af »vand«, den nu udtørrede sø. Da så også den biskoppelige

fundus er gået alt kødets gang, og det eneste synlige minde har været borgpladsen, har man ladet denne arve ladegårdens navn; tilsvarende er det gået andre steder.

Lad os vandre op på dette »Waterberg«, alias »olde Gottorp«, alias »Gammel Gottorp«. Vi står altså her over for et borganlæg, der må formodes at være anlagt tidligst i 1181, da den elegerede slesvigbisp, Valdemar Knudsøn, fik overdraget hele den verdslige myndighed i hertugdømmet uden at blive anerkendt som dets hertug, og som ikke bestod længere end i elleve år, til han i 1192 fangedes som oprører og ekspederedes til Søborgs fangekælder. Derefter blev borgen, hans tabte magts symbol, kendetegnet på hans ærgerrighed og ubegrænsede selvrådighed, taget fra ham og brudt ned og den øde banke overgivet til Guldholmmunkene – om de nu kunde have nogen glæde af den. Tænke sig et stort borganlæg, der ikke blev mere end en god halv snes år gammelt, og som derefter fik lov til at ligge hen i fred og ro i henvend 800 år! Det må siges at være »mad for Mons«! Først i 1967 lod dr. Karl Wilh. Struve på Gottorpmuseet en prøvegravning foretage. Man må ønske, at der ikke skal gå alt for mange år, inden gravningen fortsættes i fuldt omfang og med vore dages erfaringer og omhu som ledetråd. Vi må foreløbig nøjes med at betragte det så godt som urørte anlæg og se, hvad vi kan få ud af det.

Gammel Gottorp har ligget i et gennemgående lavt terræn ved den østre bred af en sø. De nærmeste omgivelser er flere steder endnu fugtige, og der er ikke langt til grundvandet. I borgens dage må en lille, naturlig holm, ca. 135 m lang, på hvilken borgen byggedes, have været helt omgivet af vand, som længe før udtørringen blev til et sumpet morads.

Holmen blev gennemskåret med en svagt buet *tværgrav* og således splittet i to dele, en sydlig med nogenlunde rektangulær form og afrundede hjørner, den egentlige *hovedbanke*, og en nordlig, noget mindre, et *forværk*, der fik form nærmest som en halvmåne. Syd for hovedbanken lå kun en ubetydelig og lav rest af holmen ubenyttet tilbage. En *grav* omsluttede hovedbanken, men ikke dens forværk, medens begge banker i vest dækkedes af søen og i øst af dens indvig, som måske allerede da var ved at blive sumpet. Graven er nu overalt opfyldt på grund af århundreders mulddannelse af løv og nedfaldne grene, og det vil ikke være muligt at angive dens oprindelige bredde, dybde og profil, før der er foretaget en række tværsnit i den.

Hovedbankens skråninger er afgravet for derved at gøre dem mere bratte end den naturlige holms. Den nuværende topflade er ca. 60 m i n.-s. og ca. 38 m i ø.-v., altså med et areal på ca. 2280 m². Den ligger ca. 6–7 m over den nuværende gravbund, men da ikke alene den oprindelige gravbund har ligget dybere, men graven tillige har været vandfyldt, har en angriber haft ikke små vanskeligheder at overvinde, selv om han var slup-

Denne fortrinlige opmåling af borgbankerne blev foretaget i 1968 på foranledning af videnskabelig direktør ved Gottorpmuseet, dr. Karl W. Struwe, hvem forfatteren takker hjerteligt for ret til at benytte den.

pet helskindet over søen (sumpen). Af den grund har der heller ikke været lagt nogen vold uden om graven.

Lykkedes det alligevel en angriber at forcere de naturlige spærringer og nå op til topfladen, er han ganske sikkert ved dens rand løbet på endnu en spærring. Det har ikke været nogen jordvold og ikke nogen ringmur – spærringer af denne art vilde sikkert kunne spores endnu; men det har været en palisadering ved nedrammede pæle – en opfattelse, der naturligvis kun kan godtgøres ved en meget nænsom undersøgelse af jordlagene.

Synlige rester af bygningsfundamenter ses ikke, kun adskillige spredte, løstliggende kampesten. En gammel overlevering går ud på, at væggene i en »borgkælder« ved begyndelsen af forrige århundrede brød sammen med et stort brag. Om der ligger nogen realitet bag denne fortælling, vides ikke. Samlinger af mindre sten kan – med god vilje – tolkes som brostensrester. Foreløbig har prøvegravningen dog været af alt for ringe omfang til at kunne sige os noget. Alligevel synes een ting givet: der har aldrig været fundet teglstensrester på topfladen. Hvad den har båret af huse må have været opført af kamp eller tømmer.

Fra hovedbanken går vi over til *forværket*. En bro har forbundet de to banker med hinanden; men det eneste, som minder om den, er et hak i top-

fladens sydrand på forværket – her har broen haft sit udgangspunkt. Om det halvmåneformede forværk er ellers ikke stort at sige. Formen er ikke tilsigtet, men skyldes naturen, og sideskråningerne er afgravet som på hovedbanken, selvfølgelig med samme formål. Topfladen er så godt som helt plan og ligger ca. 2–2,5 m lavere end hovedbankens. Man ser ikke noget tegn til brystværn langs dens rand, altså må man også her forudsætte en palisadering. Så vidt vides er intet spor af nogen bygning kommet for dagens lys, skønt topfladens ca. 900 m² er stor nok til at have kunnet bære et par mindre huse. Formodentlig har der været en befæstet port, og det leder os ind på spørgsmålet om, hvor vi skal søge adgangen til borgen.

Den historiske samler Ulrich Petersen fortalte i det 18. årh., at man den gang endnu kunde se bropæle og en stenlagt vej ned til borgens østside. Han var inkarneret slesviger, født i byen og ligeledes død her efter i sine sidste 40 år at have samlet lokalhistorisk stof i mængde, men i mange henseender også meget ukritisk. Han må adskillige gange selv have været ude på Gammel Gottorp, og han synes personligt at have set både pælene og stenbrolægningen. Man kan dog intet bygge på hans notat. Både pæle og stenlægninger kan forklares på anden og mere rimelig måde. Det vilde også være højest upraktisk at lægge borgadgangen på netop denne side, hvor afstanden ind til det faste land har været særlig stor. Alligevel tvivlede Aug. Sach i 1875 ikke om broens virkelighed, men han gjorde selv opmærksom på, at der også på vestsiden havde været adgang til anlægget. Den daværende ejer af Falkenberg var nemlig »for nogle år siden« ved jordarbejder stødt på »omfangsrige rester af en med store marksten brolagt vej, der engang førte til en indsænkning i den lige over for liggende, skovgroede bjergryg« – et drastisk udtryk for de bakker, der lå og ligger nord for mosen. Vejen, mente Sach, viste spor af »en anden adgang« til borgen – en helt meningsløs forestilling. Vejen har ikke haft det fjerneste med borgen at gøre. Den dag i dag fører en vej fra Falkenberg vest om borgpladsen og over til højderyggen. Den følger næppe nøjagtigt den tidligere vejs løb, fordi terrænet i tidens løb er en del ændret på grund af sumpens udtørring; men begge vejlinier må have haft det samme formål: kortest muligt at forbinde gården, Falkenberg, med skovhøjderne. I virkeligheden er der kun eet eneste sted, hvor borgadgangen kan have været: en vej må have ført direkte fra højdedraget i nord til borgens forværk. Højdedraget er stærkt kuperet; men lige over for forværkets nordøstside flader det sig ud, så det næsten danner en bred tunge, og ret over for denne findes i forværkets toprand et indhak, svarende til det, vi fandt ved dets sydrand, hvor en bro havde ført over til hovedbanken. Der kan nævnes mangfoldige danske borganlæg, hvor adgangsforholdet har været helt tilsvarende: først en bro fra fast land til et forværk og derpå en anden fra forværket til selve borgbanken. Netop mellem »tungen« og forværket var afstanden mindst, kun ca. 80 m.

Halsgraven, som skiller hovedbanken (t.v.) fra forværket (t.h.). Man ser, hvor opfyldt også denne grav er blevet i århundredernes løb. Nu tjener den kun til at lette opstigningen til hovedbankens top.

Blandt de fem danske bispeborge, vi kender sikkert til fra tiden før midten af det 12. årh., indtager Gammel Gottorp en særstilling. Ærkebiskop Eskils Søbørg i Nordsjælland var et stateligt anlæg med et palatium uden ringeste fortifikatoriske betydning, inspireret af kejserpfalzen i Goslar, som han i sin ungdom havde set, da han på studier opholdt sig i det nærliggende Hildesheim. Den enevæltede, han omgav sit palatium med, var stort set kun en camouflaged. Først, da kong Valdemar i 1161 tog Søbørg fra Eskil, udvidedes og ændredes palatiets omgivelser, så det fæstningsmæssige præg blev stærkere betonet. På Eskils tid havde anlægget været udtryk for hans krav om kirkens magt som sideordnet kongens. Søbørg vidnede om hans personlige selvhævdelsestrang i hans kraftfulde manddomsår. Men ved siden deraf skulde stedet tjene ham som et *refugium*, hvor han kunde ty hen, når han trængte til ro og hvile. Da han senere lod borgen ved Åhus bygge i Skåne, var stridigheden mellem ham og kongen standset, alderen havde meldt sig og trangen til afspænding var vokset. Det var da hans alderdoms *refugium*, som nu blev til, men også dette maskeret som en borg, et palatium med vold og grav omkring, ikke så forfærdeligt meget vanskeligere for en uven at komme ind i, end for ham selv at slippe ud af, hvis det kneb.

Noget lignende var tilfældet med det *Dragsholm*, som på Valdemar Sejrs tid blev bygget af en Roskildebisp, vi ved ikke sikkert hvem. Typemæssigt var det beslægtet med kongens »lystborg« Dronningholm. Og atter var det hensigten i et skønt, men kun svagt befæstet palatium at skaffe en højtstillet prælat den nødvendige rasteplads, når tiden muliggjorde hvile.

Et helt andet formål havde biskop Absalons *borg ved Havn*. Den var intet refugium, den var heller ikke et udtryk for kirkelig magtfyldte, den var et vidnesbyrd om det samspil mellem kirke og kongemagt, der herskede på dens anlægstidspunkt – fællesskabet i bekæmpelsen af de vendiske pirater, som truede rigets fred. Utvivlsomt havde Absalon steder, hvor han kunde søge hvile og adspredelse – de har bare ikke interesseret hans historieskriver, Sakse. En borg i *Bistrup* nær Roskilde har måske været et sådant; men den har muligvis aldrig været andet, end hvad den kaldtes i det 15. årh.: en *curia*, liggende på en holm i en skøn egn. Så har hans ærkebiskoppelige anlæg i Skåne, *Sigosta*, i langt højere grad haft det sande refugiums karakter. Der er nu intet andet at se end nogle svage sænkninger i jorden, hvor gravene må have været; men inde på præstegården står to søjlebaser, som fortæller, at der også på *Sigosta* har været et palatium, hvor ærkebispen kunde søge hen, når embedet muliggjorde det.

Hvorfor nu nævne alt dette? Hvad vedkommer det *Gammel Gottorp*? Der står man jo over for et virkeligt borganlæg med rent fortifikatorisk formål. På *Gammel Gottorp* har der ikke været noget palatium. Har det da været et sidestykke til Absalons borg ved Havn? Nej, et modstykke til den! For det, som biskop Valdemar tilstræbte med sin borg, var ikke ønsket om med den at øge rigets forsvarsevne, det var udelukkende hans hensigt, at den skulde øge hans, den elegerede biskops, personlige magt i den verdslige verden, selv om han derved vilde splitte rigets givne rammer. *Gammel Gottorp* var basis for hans eget magtstræb – ikke som bispelig *electus*, men som verdslig *princeps*, den underbyggede hans håb om at kunne kåres som *rex Daniæ*. Derfor måtte det ende med hans fængsling og hans borgs afbrænding til sidste bjælkestump. Hans kåde dans blev stakket sprunget. En øde banke lå tilbage i dens spor. Det er den, vi har besøgt. Og nu vender vi hjem, en erfaring rigere.

Vilh. la Cour

Dansk-tysk præstehverdag i Højer

Pastor N. P. Nielsen, Sønderborg, gengiver en brevveksling fra 30'erne med sin tidligere kollega, daværende sognepræst J. Braren, Højer.

Idag må man undres over korrespondancens indhold; den belyser samarbejdsvanskelighederne mellem den danske og tyske præst i den lille grænseby, og problemerne i præsternes hverdag kunne det være vanskeligt nok at få løst på en for alle implicerede parter tilfredsstillende måde. Artiklen er gengivet efter Højer Ungdomsskoles årsskrift 1968.

I min bog: »Fra bondedreng til grænsepræst« har jeg fortalt om en svunden tid. Jeg har også skildret forholdene i Højer, hvor tysk og dansk mødes. I store træk har jeg omtalt tidens begivenheder og mit forhold til og samarbejde – eller mangel på samarbejde – med den tyske sognepræst, J. Braren.

Hvad jeg har skrevet i bogen, skal der ikke ændres ved; men her vil jeg gerne fortælle lidt mere udførligt om hverdagen i dette samarbejde.

Det er ofte i hverdagens små begivenheder, man bedst lærer forholdene og menneskene at kende. Disse hverdagsbegivenheder lader jeg i det væsentlige fremtræde gennem nogle breve, som pastor Braren og jeg har vekslet i årenes løb.

At pastor Braren ikke var glad for, at der i 1935 blev oprettet et embede for en dansk præst efter et enstemmigt andragende fra den danske menighed i Højer, forstod jeg godt. Han var kaldet i 1925 som sognepræst til Højer for både den tyske og danske menighed. Og nu havde kirkeministeriet imødekommet den danske menigheds ønske om at få en dansk uddannet og dansksindet præst.

Jeg var enig med den danske menighed i Højer og i grænsesognene om, at det var et berettiget ønske, at de for menighedslivets skyld burde have en dansk præst. Hensynet til menighedens tarv må gå forud for hensynet til den enkelte præst. Præsten kan flytte, menigheden i sognet bliver. En dansk menighed bør have en dansk præst, en tysk menighed en tysk. Over for dette synspunkt hævdede pastor Braren, at kirken skulle være overnational og præsten helsognspræst. I et brev af 8. maj 1935 – efter at jeg havde holdt en gudstjeneste i Højer kirke med pastor Brarens biligtelse – skriver han:

»Kære pastor Nielsen!

Deres brev til mig af 23/4 har jeg ladet ligge en tid ubesvaret ikke så meget på grund af udvortes forhindringer som af indre vanskeligheder.

Jeg har, som De måske dog nok kan forstå, haft mine indre kampe og har dem endnu. Der skal tid til at overvinde det slag, som efter tiårigt arbejde er tilføjet mig igennem det herfra indsendte andragende.

Jeg vil se bort fra andragendets tildels unødigt krænkende form. Der stod blandt andet den sætning deri, at det danske mindretal aldrig har anerkendt mig som sin præst. Et par af underskriverne har jeg personlig spurgt, om de kunne vedstå den sætning. De svarede nej. At vi har underskrevet sligt, er os ikke bevidst. Vi har altid anerkendt Dem som vor præst. Dog det er unødvendigt at berøre dette i et brev til Dem, da De jo ikke har haft med andragendets affattelse at gøre.

Men jeg vil gerne sige Dem, hvorfor jeg har haft og endnu har mine indre kampe i denne sag. Den rammer nerven i mit livsarbejde. Fra første dag, jeg begyndte min gerning heroppe i Nordslesvig har det ønske ledet mig at ville forstå de mennesker, som jeg skulle tjene. Jeg har ikke mindst praktiseret det over for den danske del af befolkningen med det resultat, at jeg både i Bylderup og Aastrup havde mine bedste venner blandt danskerne, men fra tysk side i tiden før krigen ikke led så lidt miskendelse.

Det andet hovedmotiv i min gerning var et ønske om, at vi dog en gang måtte komme ud af den ufrugtbare negativitet, som forholdet mellem Danmark og Tyskland var præget af, at der lidt efter lidt måtte udvikle sig et positivt forhold med gensidig forståelse, befrugtning og retfærdig behandling af hinanden. I dette positive forhold har jeg selv altid stået; jeg har levet og virket ud derfra også under for danske mennesker vanskelige forhold. »Når får du takken for spildt ulejlighed« kan der siges til mig. Dog, selv om man som menneske kan have slig følelse, så får den dog ikke lov til at beherske mig. Thi for det første har man jo langtfra gjort nok i den tilstræbte retning og er forbleven danskernes og tyskernes skyldner. For det andet kommer det her jo kun an på sagen, om den nu ønskede kirkelige ordning gavner vor grænseegn i dens komplicerede struktur eller ej.

Hidtil har kirken været det sted, hvorfra der byggedes bro imellem mennesker og hjemmene, hvor, når stridens ild blussede op, en udjævnende indflydelse kunne gøres gældende. Kristi evangelium er jo først og sidst den eneste magt, som over den gabende kløft kan bygge bro. Så har vi i vort samkvem søgt at lægge os selv og andre på sinde 2. Cor. 5,20; vi har siddet i kirke og ved danske samtalemøder i vort hjem side om side: danske og tyske mennesker.

Denne vilje til forståelse var ikke luftig og overfladisk, men underbygget allerede ved den kendsgerning, at min hustru er dansk og altid stået mig trofast bi.

Sådan en gerning til to sider har selvfølgelig sine skyggesider og talmæssigt set har resultaterne været små nok. Men den gavn, som gerningen har gjort, vil jo først til fulde kunne bedømmes, når gerningen ikke mere øves. Jeg tror også, bortset fra min egen begrænsning, at der her gør sig særlige lokale vanskeligheder gældende.

Nu forstår jeg godt, at der er en del danske her, som ønsker en egen dansk præst med gudstjenester og menighedsarbejde, som bærer det hjemlige præg. Fra tysk side ønskes jo det samme.

Men mange fra begge sider, som kun ser og dyrker deres eget, glemmer det ene fornødne for et splittet Slesvig, at de dog skal leve og bo sammen og derfor trænger til en institution, hvortil dybest indefra de sammenføjende tråde spindes.

Når vi først på alle områder – og vi er godt på vej dertil – har delt befolkningen i to fjendtlige grupper, så vil følgerne ikke udeblive. Om de bliver mest skæbnesvangre for tyske eller danske mennesker, vil jeg lade stå hen. Jeg beklager dybt denne udviklingslinje.

Og Deres gerning vil, om De selv ønsker det eller ej, drive en kile ind mellem tyske og danske her. De kan måske – Gud give det – blive til velsignelse for en del danske mennesker, vække og bygge mere dansk menighedsliv op end det har været mig muligt, men set under helhedens og hele grænseegnens synspunkt, har jeg min store frygt angående betimeligheden af en sådan gerning. Og de linjer, som nu trækkes op, har vi haft før i slesvigsk historie; men jeg synes: Vestigia terrent*.

Selv om jeg altså, kære pastor Nielsen, ikke kan byde Dem velkommen med inderlig glæde, særligt når jeg ser på de drivende faktorer, som står bag ved denne sag, så vil jeg dog, når det bliver en kendsgerning, søge også at tage denne ydmygelse af Guds hånd og bede om, at når mit eget kortsynede øje intet godt ser, dog den almægtige Gud måtte skabe velsignelse af det, som jeg synes er håbløst. Noget vil det jo hjælpe, dersom det vil lykkes os med det rette sind at stå ved hinandens side.

Ærbødigst J. Braren.*

At pastor Braren var bedrøvet over, at den danske menighed ønskede en dansk præst, efter at han med god vilje havde tjent menigheden i 10 år, var forståeligt. Men når jeg havde sagt ja til at overtage denne stilling, var det ikke, fordi jeg undervurderede pastor Brarens indsats eller gode vilje. Det gjorde den danske menighed heller ikke. Man agtede og respekterede Braren som en betydelig teolog, en fremragende prædikant og en fin og nobel personlighed med selvstændige meninger og synspunkter og mod til at hævde disse. Altså en mand af format. Ønsket om en dansk præst var ikke rettet imod Braren, men udsprunget af en indre trang til et rigere dansk menighedsliv.

Og som Braren selv nævner i sit brev, vil en dansksindet og danskuddannet præst bedre kunne gøre fyldest i den henseende end en tyskuddannet og tysksindet præst. Det var landsmænd i nød, der kaldte på mig, derfor måtte jeg sige ja. Men jeg var enig med Braren i, at vi skulle gøre, hvad vi kunne for at få et godt forhold til hinanden – sådan som jeg havde haft det til den tysksindede befolkning i Vedsted sogn.

Jeg har altid haft den opfattelse, at man skal ikke hænge sig i småting eller i personlige prestigespørgsmål. Drejer uoverensstemmelserne sig derimod om vigtige principielle spørgsmål og synspunkter, ja, så må vi hver især kæmpe for det, vi anser for sandhed og ret. At svingte her er at svingte det bedste i sig selv.

Derfor sagde jeg med glæde ja til en samtale med pastor Braren om de kirkelige og nationale spørgsmål, som han i det følgende brev omtaler.

* Sporene skræmmer. N.P.N.

»Højer d. 11/11 1935.

Kære pastor Nielsen!

I går skrev jeg til biskop Ammundsen, som i sit brev havde tilbudt at bære byrder med os; jeg syntes, det ville være heldigt, om vi kunne få lov til at føre vor første samtale med hinanden i bispens studereværelse. Jeg ved ikke, om der foreligger en mulighed for, om biskop Ammundsen vil og om De kan og vil. Måske vil De helst uden en mellemmand tale med mig. Da der er en del imellem os, syntes jeg, det var godt, om ved den første samtale en tredje objektiv og sympatisk (til begge sider!) tilhører var til stede. Nu får vi se.

Deres brev modtog jeg med tak i dag. Havde jeg fået det før, var måske hin idé kvalt i fødslen. – Hvis vi ikke får dette møde hos biskoppen i stand, venter vi Dem og Deres frue hos os.«

Brevet slutter med en forespørgsel om vore gudstjenester i december måned – og en venlig hilsen fra J. Braren.

Samtalen hos biskop Ammundsen kom i stand torsdag den 14. november 1935 og varede fra kl. 15-18.

Ammundsen ville gerne bane vejen for, at Braren og jeg kunne komme på talefod og i god forståelse med hinanden, før jeg blev indsat den 24. november i Højer.

Med Ammundsen som tilhører talte Braren og jeg frit og åbent ud om forholdene i Sønderjylland og dvælede naturligvis især ved de kirkelige og nationale forhold i grænsesognene. Spørgsmålet om oprettelsen af det nye embede for en dansk præst i Højer og grænsesognene var selvfølgelig vort hovedemne. – Jeg hævdede, at selve nyordningen måtte den danske menighed og kirkeministeriet tage ansvaret for. Det var ikke et personligt spørgsmål mellem os to præster, men en menighedssag, det drejede sig om. Det måtte pastor Braren også vide, da udvalget for den danske menighed havde drøftet sagen med ham flere gange. Og da jeg principielt var enig med grænsesogdenes danske menigheder i, at det var på høje tid, de fik en dansk præst, havde jeg modtaget den enstemmige opfordring fra Højer og grænsesognene og sagt ja. – Hensynet til de danske mindretal havde de kirkelige myndigheder hidtil forsømt, nu skulle der ud fra et kirkeligt synspunkt bødes derpå – 15 år efter genforeningen.

Om Braren og jeg kom hinanden nærmere gennem vor samtale i bispegården er vel tvivlsomt, men vi lærte hinandens indstilling og synspunkter at kende. Og vi var enige om, at vi skulle ærligt prøve på at få vort samarbejde til at gå så gnidningsløst som muligt.

Men på min indsættelsesdag, da kirken var fyldt med både danske og tyske mennesker, holdt pastor Braren en tale, der gav udtryk for megen bitterhed og skuffelse over for den danske menighed. Det førte til en skarp og bitter avisfejde mellem repræsentanter for den danske menighed og pastor Braren. I denne strid tog jeg ikke del. »Mit arbejde skal være mit svar,« hævdede jeg. »Jeg er ikke kommet for at gøre et arbejde

N. P. Nielsen ved skrivebordet på 80årsdagen.

imod nogen, men for nogen – nemlig den danske menighed og mine danske landsmænd.«

Men da jeg ved det første menighedsrådsmøde selvfølgelig støttede den danske menigheds krav om ligestilling med den tyske med hensyn til gudstjenester, så blev pastor Braren fortørnet derover, hvad følgende brev giver udtryk for. Han ønskede to tyske og én dansk højmesse om måneden. Så kunne jeg nøjes med én højmesse.

Begrundelsen fra tysk side var, at Braren var sognepræst og jeg »kun kapellan«. Men den plan fra det tyske flertal ville den danske menighed ikke gå med til, nu da den omsider havde fået en dansk præst. Man krævede ligestilling mellem den tyske og danske menighed – selv om man var et mindretal.

Dagen efter dette menighedsrådsmøde udsendte pastor Braren følgende kundgørelse til Højer menighed – både til tyske og danske hjem.

TIL HØJER MENIGHED

I næsten 29 år har jeg været præst for danske og tyske. I 3 menigheder: Bylderup, Aastrup og Højer har jeg prøvet på at løse den vanskelige opgave ved Guds ord og sakramenternes hjælp at samle så mange som muligt om de evigbestemte gaver og værdier, Gud rækker os.

Denne opgave var vanskelig, som enhver ved; men den har draget mig fra den første dag, jeg begyndte min gerning, fordi den syntes mig nødvendig i vort omtumlede grænseland, splittet som det er ved så mange modsætninger. Det har stået for mig som noget uendeligt stort og herligt, om vi her i det mindste kunne holde kirken uden for døgnets strid. Det måtte være muligt; thi samles vi for Guds majestæt, så er vi alle kun mennesker; vi afklædes ved hans ord indtil skindet, ja indtil vort inderste sjæleliv for alt, hvad der ellers i jordisk henseende kan synes stort og vigtigt; da er vi alle kun syndere, som trænger til Guds nåde.

Denne tjeneste – det ved Gud – har jeg udrettet med samme kærlighed, hvad enten den gjaldt tyske eller danske mennesker. Mit eget personlige sind har jeg altid søgt at holde uden for min gerning. Det faldt mig ikke svært, fordi mit arbejde er udelukkende religiøst bestemt og fordi jeg altid har holdt af trofaste mennesker og fulgt det princip: enhver bør være tro imod sig selv og det, han synes er ret, i alle livets forhold.

Da jeg i den tyske tid fandt danske mennesker i virkelig nød, har jeg stået dem bi og søgt at række dem al den trøst og hjælp, jeg formåede. At det den gang undertiden kunne have ubehagelige følger, at jeg f. eks. i Bylderup har stået anklaget både for landråd, provst og dommer i Tønder udelukkende fordi jeg hjalp nødstedte danske mennesker, nævnes her kun for at klargøre mit sind for dem, som ikke forstår mig.

I alle vekslende forhold, som et grænselandsmenneske ikke kan unddrage sig for, har jeg søgt at følge 3 grundsætninger: 1. man bør adlyde Gud mere end mennesker. 2. vær tro imod dig og dit inderste i alle livets forhold! 3. und også andre mennesker den ret at bevare deres troskab!

Efter disse grundsætninger har jeg arbejdet også her i Højer, siden jeg blev kaldet til sognepræst hertil. Denne gerning synes nu truet, ja umuliggjort ved det arbejde, som i løbet af dette år er udfoldet af det såkaldte kirkelige udvalg for den danske menighed. Hr. pastor Nielsen er nu kaldet og indsat til residerende kapellan for at gøre et særligt arbejde blandt de danske her og i andre grænse-sogne.

Jeg ønsker ikke at hindre hans fremtidige gerning her; men jeg havde håbet på, at det kirkelige udvalg ville unde mig en beskeden fortsættelse af mit hidtidige arbejde. Jeg bad om at måtte fastholde én dansk formiddagsgudstjeneste om måneden. At samle en menighed om eftermiddagen støder for mig, ikke for pastor Nielsens vedkommende, på særlige vanskeligheder, idet jeg da må træde ind i en slags konkurrence enten med pastor Nielsen eller mig selv, hvilket under vore små forhold er såre uheldigt.

Man har afslået det; man har ikke undt mig lys og luft for et fortsat, frugtbart dansk arbejde. Nu vel, så vil jeg heller ikke bede derom. Jeg agter fra dags dato ikke mere at afholde en eneste dansk formiddagsgudstjeneste, så længe ministeren ikke har talt det afgørende ord; jeg benytter så de frie tider om eftermiddagen, selv om de ikke ligger gunstige for mig. Senere bekendtgørelse vil finde sted. Den for søndag den 8. december tillyste danske formiddagsgudstjeneste bliver ikke holdt af mig; jeg tilbyder den pastor Nielsen, om han kan eller vil tage den, hvad jeg i øjeblikket ikke ved.

Selv prædiker jeg d. 8. december om eftermiddagen kl. 4,30 på dansk.

Måske er mine danske gudstjenester dødsdømte. Jeg ved det ikke. Fremtiden vil vise det. Som jeg sagde ved pastor Nielsens indsættelse, har jeg alle dage været helsognspræst; må følge denne linje til enden. Frivillig kan og vil jeg ikke rulle den fane ned, hvorunder jeg har arbejdet og kæmpet i næsten 29 år. Så vil jeg hellere falde på skansen.

Højer præstegaard, d. 6/12 1935.

J. Braren.

Et par dage senere fik jeg efterfølgende brev:

Højer d. 7/12 1935.

Kære pastor Nielsen!

Tak for Deres brev, som jeg lige har modtaget. Selvfølgelig har jeg intet imod, at De tager de danske formiddagsgudstjenester d. 12. og 26. januar, og at De vælger den tid, som passer Dem bedst. Ligeledes med hensyn til juleaftensgudstjenesten er vi enige.

Men jeg vil gerne have lov til endnu en gang at klargøre mit standpunkt for Dem. Da vi følger helt forskellige linjer m. h. t. det religiøse arbejde i grænselandet, er det vanskeligt, at vi forstår hinanden helt; og dog er denne gensidige forståelse nødvendig; dersom der skal opstå noget af gensidig tillid og agtelse os imellem. –

De vil skubbe mig over i det ene hjørne, idet De betragter mig og ønsker, at jeg skal betragte mig selv i fremtiden kun som de tyskes præst. Jeg har alle dage betragtet min gerning som overnational. Jeg har villet tjene danske og tyske mennesker med samme evangelium – jeg har ikke villet ladet mig tage til indtægt af én gruppe – og har nu i næsten 29 år betragtet det som min livsopgave her i en splittet befolkning at udføre en forsonings gerning i lydighed mod den Herre,

som ønsker, at alle folkeslag skal samles under ham. Jeg kan også nu i dette øjeblik ikke forlade denne min linje; så måtte jeg opgive mig selv og blive en anden, (end) jeg altid har været.

Mit standpunkt forstås kun af få – også iblandt mine tyske kolleger. Vel ved jeg, at jeg kun har få muligheder tilbage til at tjene danske mennesker med evangeliet, i det mindste for øjeblikket; jeg har, som jeg sagde, holdt min begravelse, har kun stumper tilbage; men jeg må følge min linje til enden, selv om denne vej bliver smertefyldt. Der står ikke andet tilbage for mig, når jeg vil blive tro imod mig selv, end at tage de lidelser og skuffelser, som Gud sender mig. –

De sagde til mig i går: Kan De da ikke forstå, at også den danske menighed vil ordne sit kirkelige liv, som den vil? Det kan jeg godt forstå. Men hvem er den danske menighed? Er det den af politiske og nationale motiver drevne flok? Er det den skare, som har ladet sig indføre på den kirkelige valgliste? Jeg kender kun én dansk menighed jeg regner med; det er de mennesker som af indre trang vil høre Guds ord på dansk og derved modtage en indre styrkelse og opbyggelse – ligeegyldig hvordan de politisk tænker og føler. Hvordan denne menighed dømmes, kan ikke komme frem ved et par menneskers agitation eller ved et større møde i forsamlingshuset, hvor de fleste slet ikke var forberedt på at tage en så vigtig beslutning, som de den aften blev stillet overfor. Denne menigheds dom falder igennem vort arbejde i fremtiden. Det, som jeg ikke har kunnet forstå, og som jeg har taget Dem meget ilde op, er, at De, inden denne dom er falden, vil skabe et faktum, og at De ikke under mig en gudstjeneste, hvor jeg under nogenlunde lige vilkår kunne prøve at samle og opretholde en forbindelse med mennesker, som hidtil har fulgt min forkyndelse. Hele aktionen har været præget af det ord, Biskop Westergaard sagde til mig som et ord, der henedefra havde lydt til ham: Vi kan ikke vente!

I det, som det her drejer sig om, styrkelse af livsforholdet mellem Gud og sjælene, kan man dog ikke være varsom nok; man bør forhindre at overhugge fine tråde. Der ødelægges let noget; men at bygge op er svært. Og så venter man jo også af kristne mennesker en lille smule anerkendelse af en anden mands gerning og hensyn.

Jeg tillægger det ingen betydning, at der nu under de nationale kræfters spil, som nu er overført på det kirkelige område, strømmer mennesker til Dem og måske til mine tyske gudstjenester. Først efter årenes løb vil livets såede frugter vise sig, dersom vi overhovedet får dem at se.

I dag, 6/12 1935, sender jeg en lille kundgørelse til menigheden i Højer, hvori jeg kort gør rede for mit standpunkt, taler om, hvad jeg agter at gøre, efter at man ikke vil give mig en dansk formiddagsgudstjeneste og slutter med, at jeg af indre grunde må følge min linje til enden – og, hvis Gud vil det, falde på skansen. Langt lettere ville det være for mig at gå den vej, De anviser mig, men jeg kan ikke.

I bøn om, at Guds vilje må ske også i dette, er jeg Deres medarbejder i Herrens vingård.

J. Braven.«

Jeg svarede ikke på dette brev, som var skrevet af en skuffet og bitter mand, men i en samtale gjorde jeg opmærksom på, at det var ikke os to præster, men de to folkegrupper menigheder det drejede sig om at tage stilling til. For den danske menighed var det et livsspørgsmål af afgø-

rende betydning at få en dansk præst, og derfor var det så ligetil, at den nu ønskede, at jeg skulle holde de danske gudstjenester, ligesom den tyske menighed ønskede, at sognepræsten skulle holde de tyske.

De to menigheder skulle ligestilles i gudstjenstlig henseende. Men der var ingen, der havde noget imod, at pastor Braren nu og da også holdt gudstjeneste på dansk. Man ville ikke tage noget fra den tyske menighed eller den tysksindede befolkning. Der skulle være frihed og lighed for alle i denne by, hvor flertallet var tysksindet. Efter dette opgør havde pastor Braren og jeg det personligt godt med hinanden.

Da der så godt som ingen kom til pastor Brarens danske gudstjeneste den 8. december – faldt de bort. Senere holdt han en gang månedlig en eftermiddagsgudstjeneste på dansk for de ældre hjemmetyskere, som bedre forstod dansk end tysk. Også denne gudstjeneste faldt bort, da krigen udbrød i 1939. I stedet gik Braren over til at holde tysk bedegudstjeneste én gang om måneden.

Men en ny strid opstod i 1937, da professor Nagel døde. Herom handler de følgende breve.

Professor, dr. med. Vilh. Nagel, Berlin, søn af apotheker Nagel, Højer, var en udpræget dansk mand, dansk statsborger. Han ønskede at blive begravet i familiens gravsted på Højer kirkegård og havde tidligere bestemt, at pastor Braren skulle foretage begravelsen på dansk.

Men da jeg i sommeren 1936 var sammen med den gamle professor – hos hans svigerinde, fru Nagel, der var dansk – bad han mig indtrængende om at medvirke ved hans begravelse og tilføjede: »Da jeg skrev mit testamente, havde jeg ikke tænkt, at der nogen sinde kom en dansk præst i Højer.«

Nu var han død i 1937, og hans tysksindede datter, som var gift og boede i Tyskland, havde bedt pastor Braren om at begrave sin far.

Men en søn, kunstmaler Willy Nagel, København, som var udpræget dansk, bad mig om at medvirke, således som hans far havde ønsket det. Men det satte Braren sig imod. Jeg måtte ikke tale i kirken, hvis han skulle foretage begravelsen. Det samme forbud gjaldt én af professor Nagels gamle elever: amtslæge, dr. Lausten-Thomsen, Tønder. Heller ikke ved en mindehøjtidelighed på »Hotel Sylt« måtte jeg tale, hvis Braren skulle deltage deri. Dette blev dog ændret, da den temperamentsfulde kunstner, Willy Nagel, sagde til Braren:

»Det kan De ikke være bekendt, hr. pastor, det er at krænke min fars minde!« Så bøjede Braren sig og kom med til mindefesten, hvor jeg efter opfordring holdt en mindetale over den gode danske mand, professor Vilhelm Nagel.

Til belysning af denne begivenhed gengiver jeg her en brevveksling mellem pastor Braren og mig.

»Højer den 24/2 1937.

Kære pastor Braren!

I anledning af professor Nagels død og begravelse synes jeg, det er min pligt at meddele Dem følgende:

Da prof. Nagel opholdt sig her i Højer i sommer, talte vi flere gange sammen. I en af disse samtaler bad han mig om at tale sammen med Dem ved hans begravelse. Til denne opfordring svarede jeg selvfølgelig, at det ville jeg gerne. Han fortalte endvidere, at han havde lagt alt til rette vedrørende begravelsen for år tilbage. Men nu, da forholdene var ændret, ville han gerne, at også jeg skulle tale. –

Da jeg føler mig bundet af løftet til den afdøde, skriver jeg dette til Dem, for at De kan kende sagens rette sammenhæng. Ønsker prof. Nagels børn ikke, at jeg skal tale ved deres fars bære, betragter jeg mig løst fra mit løfte.

Med venlig hilsen. Deres *N. P. Nielsen.*«

Herpå fik jeg følgende svar den 26. februar:

»Kære pastor Nielsen!

Efter det første brev fra Dresden foreligger der et klart udtalt sidste ønske fra professorens side, som vilde berettige mig til alene at udføre begravelsen. Også i det sidste brev er der ikke tale om, at Deres assistance ønskes.

Nu tvivler jeg jo ikke om, at den afdøde over for Dem har udtalt et mundtligt ønske i den retning, som De skriver; og det må respekteres efter min mening.

Vanskeligheden ligger i, at jeg ikke kan komme i forbindelse med datteren i Dresden, som vel nok i dette tilfælde må anses som den bestemmende faktor. Jeg er derfor nødt til selv at handle.

Det er min agt at foreslå familien og Dem følgende: Liget overføres til fru Nagels hjem; dér leder De højtideligheden og taler ved kisten. Så snart liget forlader hjemmet og begravelsens offentlige akt begynder, overtager jeg ansvaret og træffer i samråd med familien de nødvendige dispositioner*. –

Inden for kirken eller overhovedet ved den offentlige del af begravelsen kan jeg efter alt, som er sket, ikke tænke mig et samvirke med Dem. Det har jeg skrevet til Dem før, og jeg behøver ikke at gentage det.

Skulle vi begge to indbydes til et fælles kaffebord efter begravelsen, henstiller jeg til Dem, som jeg gør det til mig selv, at vi følger ordet:

Tale er sølv, men tavshed er guld. Er De enig med mig i disse af mig skitserede linjer, vil De så være så venlig at skrive: ja eller nej forneden.

J. Braren.«

På dette brev svarede jeg samme dag følgende:

»Hvorledes begravelsen skal ordnes, overlader jeg helt til prof. Nagels familie at afgøre. Jeg er kun tjener for Gud og menighed. Men som præst i den danske folkekirke har jeg min frihed til at tjene alle, der ønsker det. Og når prof. Nagel uden min foranledning indtrængende bad mig om at tale ved hans begravelse, så kunne jeg vel ikke sige nej? Men nu afventer jeg familiens afgørelse og retter mig efter den.«

Hvorledes det gik, har jeg fortalt ovenfor.

Professoren og hans dansksindede søn fik ikke deres ønske opfyldt. Se-

* Familien ønskede ikke, at kisten skulle føres ned i fru Nagels hjem.

nere fik jeg et varmt og hjerteligt brev fra kunstmaler Willy Nagel med tak for min medvirken. Heri skriver han, at det var hans far en stor glæde, at der var kommet en dansk præst til hans kære fødeby. Og han udtaler sin beklagelse over, at han blev tvunget til det ynkelige kompromis.

Også fra pastor Braren fik jeg brev efter begravelsen:

»1/3 1937.

Kære pastor Nielsen!

Må jeg i tilknytning til det, som jeg skrev sidst til Dem om prof. Nagels begravelse, have lov til at sige et par ord endnu, som, om muligt, skulle umuliggøre slige pinlige komplikationer, som vi så opstå ved den lejlighed.

Vil De ikke, når der i Deres samtale med mennesker skulle udtales den bøn, at vi to præster ved en eller anden lejlighed i fællesskab skal virke sammen, gøre klart for vedkommende, at det under forholdene, som de ligger, ikke lader sig gøre, men at der må træffes et valg mellem Dem og mig. Det er ikke min mening, at jeg unødigt vil skærpe stillingen. Det ligger hverken i kirkens eller vor interesse. Netop for at undgå en unødigt skærpelse var det, at jeg foreslog Dem en gang i et brev »schieulich – friedlich« skilt, og så holde fred med hinanden.

Jeg tror, at sårene læges bedst jo mindre man berører dem. Overført på vort tilfælde: jo mere vi lader hinanden i ro og hver passer sit, desto lettere undgås unødvendig gnidning, og desto lettere kommer der ro over sindene, som bevirker en naturlig afspænding – i det mindste mellem os personligt.

Selve kirkesagen, som den har fundet sin løsning her i Højer, vil jeg aldrig i mit indre kunne sige ja til. Jeg sigter til politikernes og statens indblanding og influeren på et menighedsanliggende. Ellers måtte jeg desavouere alle mine standpunkter, som jeg har taget i den tyske tid. – Jeg gentager endnu en gang: ingen unødigt strid eller skærpelse! Aber wir Protestanten können nicht wieder unser Gewissen handeln.

Med bedste ønsker for kirken og Guds riges arbejde her i Højer

Deres J. Braren.«

Se, det var jo et meget fredsommeligt brev, som jeg helt kunne give min tilslutning. Men livet kan være mærkeligt drilagtigt og stille os og vore gode forsætter på prøve. Det er noget, der hedder nemesis. –

I 1941 døde en gammel kone, Anna Christensen, kaldet »Anne Fannike«. Hun var fra Fanø og var dansksindet. Jeg besøgte hende ofte i hendes sidste år, men da var hun noget alderdomssvækket. Da hun døde, kom hendes børn, og bad mig foretage begravelsen. Da Braren hørte om dødsfaldet, sendte han mig følgende brev den 26. marts 1941:

»Højer 26/3 1941.

Kære pastor Nielsen!

Da jeg indtil nu ingen anmeldelse har fået af fru Christensens dødsfald, antager jeg, at De er bedt om at begrave hende. Mens hun levede, sagde hun til mig: »En ting vil jeg sige Dem, Pastor Braren, når jeg er død, så skal De begrave mig.« Det samme har hun også sagt til Atzens, hvor hun kom meget. Må jeg spørge: har hun over for Dem eller en anden udtalt et modsat ønske?

Hvis ikke, er det så rigtigt at tilsidesætte den afdødes klart udtalte ønske? Det

er mig meget pinligt at skrive dette, men jeg føler mig efter de ord, som er falden, forpligtet over for afdøde. Må jeg vente et svar fra Dem helst inden i aften?

Med venlig hilsen *J. Braren.*«

Herpå svarede jeg omgående, at hans antagelse var rigtig. Hendes søn og datter havde bedt mig om at foretage begravelsen, og da jeg ikke var hjemme, havde de aftalt tiden med min hustru. Anna Christensen har ikke talt med mig om sin begravelse, men rimeligvis med sine børn – og hun har mange gange over for mig erklæret, at hun var dansk indtil sin inderste hjerterod, og derfor var hun glad for, at hun nu havde fået en dansk præst. I de sidste 5-6 år havde hun sluttet sig til den danske menighed.

Efter disse oplysninger fik jeg et nyt brev fra Braren:

»Kære pastor Nielsen!

Efter at have modtaget Deres i går skrevne brev, hvori De meddeler mig Deres beslutning og begrundet denne, må jeg vedblivende fastholde følgende: kernen i sagen er: der foreligger et klart og gentagne gange udtalt ønske fra den afdødes side om, at jeg måtte begrave hende. Dette ord er udtalt ikke i en fjern fortid, men det er faldet, efter at De har optaget Deres gerning her. Der er intet, som taler for, at hun har ændret dette ønske. Eftersom De vidste det – (Det vidste jeg netop intet om, da jeg lovede at foretage begravelsen. N.P.N.) – skulle De efter min mening have sagt til de pårørende: det hører til de uskrevne og af alle anerkendte love, at man, ligegyldigt om man billiger det eller ej, bøjer sig for et sådant sidste ønske og udfører det. Dersom man ikke gør det, kalder vi det pietetsløst. Forpligtelsen over for et sådant sidste ønske føles eller må føles stærkt af os efterlevende, fordi døden nu har lukket munden og vedkommende ikke mere selv kan protestere. Det drejer sig her ikke om et løst henkastet ord, men et bestemt og højtideligt udtalt ønske. – Det kommer an på, at vi handler ret i alle forhold over for de levende og de døde, og det ville have glædet mig, dersom De havde sagt det til de pårørende. De har ikke gjort det, og så er sagen naturligvis også afgjort for mit vedkommende. Jeg kan, som forholdene nu ligger, ikke efterkomme fru Christensens ønske.

Og når jeg nu i min samvittighed føler mig løst fra min forpligtelse over for den afdøde – thi at føre en strid om dette spørgsmål, ville jo kun gøre sagen værre – så må jeg lægge ansvaret for det, som sker på fredag på dem, som har truffet bestemmelsen.

Deres J. Braren.«

»PS. Jeg vil kun tilføje, at jeg har meddelt afdødes søn, hvad hun har sagt til mig.«

På dette noget skolemesterende brev svarede jeg kort, at da jeg ikke var hjemme, da afgørelsen om begravelsen blev truffet med fru Christensens børn, så ville det af dem blive opfattet som utilbørlig taktløshed, hvis jeg efter Deres henvendelse ville nægte at foretage begravelsen. Og da deres mor hørte til den danske menighed, havde jeg i virkeligheden slet ikke ret til at nægte det, når de pårørende ønskede det. – Personligt havde jeg ikke noget imod, at De, pastor Braren, foretog begravelsen.

Den danske præstegård i Højer

Herpå fik jeg et nyt brev fra Braren, dateret 29. marts 1941:

»Kære pastor Nielsen!

Efter Deres sidste brev – jeg er glad for, at De har skrevet det – vil jeg gerne indrømme, at Deres fraværelse og de foreliggende omstændigheder undskylder noget det skete, men jeg kan desværre ikke fritage Dem for ansvar i det, som er sket.

Efter at De havde modtaget mit brev, vilde det efter min mening have været Deres pligt at hidkalde de pårørende og sige dem: »Har jeres mor udtalt det bestemte ønske at blive begravet af pastor Braren, så må vi alle bøje os for det. Jeg ville gerne have begravet hende, men under disse omstændigheder må jeg trække mig tilbage og De må henvende Dem til pastor Braren. Det er vel nu pinligt; men vi må ikke bryde et bestemt ønske, som den afdøde har udtalt, for at undgå det pinlige.«

For resten består mig bevidst intet udestående mellem fru Christensens børn og mig. Og det vil dog være at drive det nationale til et toppunkt, når børnene af den grund alene ikke kan bøje sig for deres mors ønske.

I denne sag, kære pastor Nielsen, gælder det hverken Dem eller mig, men fru Christensen, at hun får sin ret. Det, som er sket, har bedrøvet mig dybt. Men lad os lære af det skete, at vi vandrer varsomt på vor vej, som sandelig ikke er let, men fuld af faldgruber. Med venlig hilsen forbliver jeg
Deres J. Braren.«

Jeg meddelte naturligvis fru Christensens børn, hvad pastor Braren havde skrevet og sagde til dem, at de måtte meget gerne lade ham begrave deres mor. Men nu kunne de slet ikke tænke sig at bede ham derom.

Disse to begivenheder: Prof. Nagels og fru Christensens begravelser kaster et klart lys ind over spændingen mellem tysk og dansk i Højer,

men giver også et billede af samarbejdets vanskelighed og vort forhold til hinanden.

Professor Nagels ønske respekteres ikke, men ønsket fra en gammel alderdomssvækket kone skal absolut respekteres.

Men der skete også andre ting. Jeg havde indbudt sognets gamle til en nytårsfest i kirken og i vort hjem og fik i den anledning følgende brev fra Braren:

»De meddeler mig, at De den 5. januar agter at tage sognets gamle til alters. Må jeg have lov til at spørge: Vilde det ikke være korrektere, om De i Deres indbydelse begrænsede Dem til Deres egen menighed, altså til de gamle inden for den danske menighed?«

Brevet var sendt med venlig hilsen og ønsket om et velsignet nytår! – Jeg svarede:

»Skellet mellem de to menigheder er jo klart nok. Men kirken skal stå åben for alle. Vi må overlade til befolkningen selv, om de vil komme til danske eller tyske gudstjenester.«

Braren svarede, at han syntes, det var en tvetydighed, men tilføjede:

»Dersom De ikke føler det, vil vi ikke strides om det. Det er i og for sig jo kun en ringe ting og skal ikke oppustes til noget stort.

Nu siger vi ved udgangen af det gl. år (1939): Schwamm d'rüber! Altså: lad det være udvasket og glemt!«

Men var spændingen i nazismens højkonjunktur i trediverne stor, så blev den jo ikke mindre efter besættelsen den 9. april, da man flagede med hagekorsflaget fra Højer kirketårn.

Braren havde bøjet sig for kravet om flaget, skønt det var ham inderligt imod, men én af de ledende nazister havde sagt: »Das ist ein Befehl!« Og så mente Braren, man måtte bøje sig.

I efteråret 1940 indbød vi til det årlige efterårsmøde i Højerhus. I min velkomsttale sagde jeg: »I onde tider gælder det om at søge det gode, ja, at samle sig om det allerbedste, thi ellers bliver livet ikke til at holde ud. Hvad er så det allerbedste? Det er det liv og den arv, som vi har fået at leve med i vort folk og i Guds menighed. Der er to ord, der i det sidste års tid er blevet os mere virkelighersnære end før. Det ene er Danmark og alt, hvad dette ord er udtryk for; det andet er Gud og den åndsvirkelighed, som Gud i Kristus åbenbarer for os i sin menighed. –

Danmark er kommet i nød, og vi er fælles om nøden. Der er vågnet en trang til at bede sammen med vor konge: Gud bevare Danmark!«

Da Braren havde læst et kort og noget mangelfuldt referat i en avis med sine vagtsomme og kritiske øjne, fik jeg nedenstående brev:

Kære pastor Nielsen!

De ved, at det er mit princip ikke at blande mig i det, som ikke vedkommer mig. Men tiderne er såre alvorlige. Og denne tidens truende baggrund tilskynder mig til i dette tilfælde at gøre en undtagelse.

Det kirkelige møde, som lige er afsluttet, kan – hvad selve mødets åndelige indhold angår – ingen dømme om, som ikke har været til stede. Men hvordan mødet opfattes i grænselandets befolkning – i hvert fald i den ene del af den – det kan den tale med om, som lever iblandt den. Og opfattelsen er kort sagt den: det er et møde med stærk national politisk baggrund, hvor Gud og politik blandes sammen.

»Nej,« siger De måske, »det har nok været et møde med stærk national og folkelig islæt, men ikke national-politisk; det ved jeg mig fri for.« Men vi vil ikke strides om ord, det kommer an på sagen.

Et møde, hvor Guds ord forkyndes på dansk, hvor Guds kongedømmes oprettelse på denne jord er hovedsigtet, kan ikke falde ind under den lige udtalte bestemmelse; men et møde, som indledes med de ord »to ting ligger os på sinde: Gud og Danmark« (se Jydske Tidendes referat fra i går) kan af den tyske grænsebefolkning kun opfattes som et led i den national-politiske kamp. –

Nu ville det i fredelige tider måske ikke være så slemt, selv om jeg fordømmer slige ord ud fra min stilling; men udtalt i dette øjeblik bliver det tungtvejende ord. Thi udtalt under de rådende forhold og under den dirrende nervespænding må de for almindelige folk føre til den opfattelse: kirkens tjener bærer ved til det forfærdelige blus, som er optændt af nationale lidenskaber. –

Misforstå mig ikke: jeg taler ikke om den opfattelse, ud fra hvilken De udtaler sådanne ord; men jeg taler om den opfattelse, som andre i disse tider må få.

Min mening kender De jo. Det vilde være mig umuligt at stå foran en kirkelig forsamling og sige f. eks. »to ting optager os nu: Gud og Tyskland og så føreren«. Ikke blot mit loyalitetsløfte, som jeg har givet kongen, ville hindre mig deri, men hele min indstilling ville gøre det umuligt for mig. –

O, hvor jeg ville ønske, at i denne alvorlige tid, hvor der står mere på spil end danske livsinteresser, at alle alvorlige kristne med præsten i spidsen i alle folk ville samles i den forkyndelse: »Der er kun frelse i ét navn.« Der er ikke frelse hverken i danskheden eller tyskhedens styrkelse. Vist har vi lov til at bede om Danmarks og Tysklands bevarelse. Men det, som er langt, langt vigtigere er, at vi ikke mister Kristus og evangeliet. Kun her ligger der både i dag og i morgen frelse for det stakkels blødende Europa. – Verden trænger til Kristus, ja, den skriger efter hans ånd. Skulle vi i hvert fald så ikke lade alt fare, som skiller og splitter og som hindrer Kristi forsonergerning folkeslag imellem, og tage et højere sigte, nemlig kalde alle – vel med modersmålets tunge, men uden udfordrende national klang og uden folkelig begrænsning – til det større samfund, hvorom Paulus vidner: »Her er ikke jøde eller græker, her er ikke træl eller fri, her er ikke mand eller kvinde; thi alle er I ét i Kristus Jesus.« –

Jeg beder om at opfatte disse ord i den ånd, hvori de er skrevet.

Med venlig hilsen J. Braren.«

Da jeg ikke ville svare på dette højtflyvende, men i den givne situation noget fjerne, urealistiske brev, før jeg kunne dokumentere, hvad jeg havde sagt, fik jeg et nyt brev fra Braren, der tydeligt viser hans ængstelse og

hans alvorlige bekymringer. Men Danmarks nød under besættelsen forstår eller føler han åbenbart slet ikke. Han harmes tilsyneladende heller ikke over den vold og uret, som tyskerne med Hitler i spidsen har øvet overfor vort folk. – Så snart jeg fik referatet i »Flensborg Avis«, som havde fået mit manuskript, ville jeg svare Braren, men det kunne han ikke afvente. – Den 15. oktober fik jeg igen et brev:

»Kære Pastor Nielsen!

De har en gang i et interview kaldt mig Deres »broder i Herren«. Et stort Ord, som glædede mig! Hvor ville jeg ønske, at det svarede til virkeligheden.

Når denne broder i Herren i en alvorlig tid henvender sig til Dem, tyngtet som han er af det svære problem: »hvorledes kan vi tjene Herren og vejlede andre til ham i en tid fuld af nationalt afguderi«, så venter han vel ikke billigelse af de fremsatte synspunkter, selv om en enighed og en samfølelse i det vigtigste også nu skulle være mulig, men ét havde han dog lov til at vente på: et svar! Hvordan dette svar end var beskaffent, så ville det dog være bedre end isnende tavshed. Det som gav stødet til mit brev, var ordene »Gud og Danmark« udtalt i samme åndedræt.

Kan De ikke forstå min dybe ængstelse? Skulle der have været et ord i brevet, som har krænket Dem, så hæft Dem ikke ved det! Tænk på sagen. Den må klares. At vi dog ikke måtte blive blinde vejledere for blinde mennesker og sammen med dem falde i graven. Et svar i denne sag – skriftligt eller mundtligt ventes stadig af Deres

J.Braren.

Da jeg havde fået Flensborg Avis, sendte jeg Braren følgende svar på hans to breve:

17/10 1940.

Kære Pastor Braren!

Tak for Deres breve. Når jeg først svarer nu, er det, fordi jeg gerne ville sende Dem min velkomsttale efter mit manuskript, som jeg overlod »Flensborg Avis«.

Men på grund af censur osv. tager det jo lang tid, før Fl. Avis får stoffet herfra denne side af grænsen, så min tale kom først i bladet i går. Dette er altså ene og alene grunden til, at De først får mit svar nu. Referatet i Jydske T. har jeg ikke set, men referater er altid mangelfulde og tit misvisende. Men en taler kan dog kun have ansvar for, hvad han har sagt – og ikke for, hvad andre siger eller skriver. – Når jeg tænker på, hvad De skrev i Kirkebladet for juli 1940, om at holde fast på forbønnen for »Führer und Volk und für die kämpfenden Truppen«, så kan jeg ikke tro, at vi ser så forskelligt på forholdet, hvori vi står til Gud og til vort fædreland. For det vi kan tage med ind i vor bøn til Gud, det må vi da også leve med og leve for. –

Om selve mødet kun dette: Det var et positivt, dansk-kirkeligt møde med udmærkede foredrag af gode mænd. – Rektor Egeberg Jensen talte to gange; dels ud fra »Adam Homo« dels ud fra »Prædikerens Bog«. Pastor Lykke talte om den hellige enfoldighed (sancta simplissitas), og prædikede ud fra Rom-br. kap. 8 om Guds fred. C. P. O. Christiansen talte om »Profeterne og Grundtvig« og fru C. P. O. (Pip Appel) om »Arven fra det forrige slægtled«. – Det var dansk tale, men ikke – aldeles ikke nationalistisk. Også jeg mener, at nationalismen er afguderi og er af det onde. Men et lille og i ydre henseende magtesløst folk er heller

ikke fristet hertil. Vort folk er snarere fristet til selvopgivelse, men også det er synd. Thi Gud kræver lige så vel troskab af et folk, som af det enkelte menneske. Vi har som danske fået en rig arv og en stor opgave af Gud – og så gælder det om for os at være tro mod arven og opgaven. Folkelivet som menneskelivet er en Guds gave, og inden for vore grænser står vi til ansvar for dette liv – både over for Gud og mennesker. –

Med venlig hilsen *N. P. Nielsen.*«

Herpå fik jeg den 18. oktober 1940 følgende svar:

»Kære pastor Nielsen!

Idet jeg tilbagesender avisreferatet af Deres tale, takker jeg Dem for Deres venlige svar. At indlede en skriftlig diskussion, var ikke min mening. Jeg ville kun ytre min frygt, ja, ængstelse, da jeg skrev til Dem. Mundtlig er jeg gerne rede til at fortsætte tankevekslingen, dersom De anser det for formålstjenligt. Jeg kan ikke indse, at referatet i Fl. Avis siger principielt andet end det, Jydske Tidende har sammendraget i et par korte ord. – De deler ikke min frygt, når vi, der skulle være forligelsens tjenere i en stridende egn, i en by, hvor begge parter står skarpt over for hinanden, ved et kirkeligt møde skubber det nationale frem, ja, knytter det til det religiøse: (Gud – Danmark!)

De betoner, at det var et dansk kirkeligt møde, at det var dansk tale med streg under. Hvorfor i al verden skal det betones? Det er selvfølgelig, at hvor danske mennesker med dansk modersmål kommer sammen, må det blive et dansk møde. Men hovedsagen er dog, at det kristne fællesskab, som omspænder alle folk, skal opbygges. Gud elskede verden. Kristus er ikke dansk, men Menneskesønnen. Vel er det folkelige en gave, men ved overbetoningen af gaven glemmes giveren. At vi kan få adgang til Gud ved Jesus Kristus, det er det ene store, som det gælder ved alle kirkelige møder, om de så holdes på dansk eller tysk (at få frem). I vor farefulde tid skal vi kristne ikke spille for stærkt på de nationale strenge. Ikke af frygt for mennesker, men for ham, som ser menneskenes skjulte idrætter, og som nu dømmer os, fordi vi ikke har elsket ham over alt og glemt næstekærligheden. Vi må med hverandre gøre bod og forløses fra al selvovervurdering, som efter min mening de små lande heller ikke er helt fri for. –

Deres J. Braren.«

Det fremgår klart af disse breve, at pastor Braren dels ikke forstod, hvad der lå i udtrykket »dansk tale« og heller ikke forstod den modsætning, der var i den givne situation, om man var dansk eller tysk præst i 1940. – Han følte ikke besættelsen 9. april, som vi gjorde det. Følte ikke løftebruddet fra Tysklands side, ej heller den voldshandling, som den tyske stat og det tyske folk havde øvet over for Danmark ved sit brutale og modbydelige overfald sådan, som vi danske følte det.

Det, at vi havde mistet vor frihed og selvstændighed var os en daglig pine, men som tysker mærkede Braren det åbenbart ikke. Derfor var tiden 1940-45 for os så alvorlig som folk betragtet. For ham var det alene et spørgsmål om kristendommens stilling i tiden. Danmarks nød forstod han ikke.

For os danske i Højer, hvor tyskerne var i stort flertal og fik støtte af værnemagten, for os var det en livsnødvendighed at styrke dansk livsvilje, dansk selvhævdelse og dansk indsats. »To be or not to be, that is the question« for os.

Derfor måtte der føres en ægte og stærk dansk tale, der kunne holde modet oppe og styrke det danske fællesskab. Dertil skulle vore efterårsmøder også bidrage.

Vi havde tidligere – i 1936 – indbudt pastor Braren til vort efterårsmøde, hvor Niels Dael, Liselund og prof. L. P. Larsen talte. Det var to mænd, pastor Braren satte stor pris på og agtede højt, men han afslog indbydelsen. Det samme gjorde han, da jeg efter tilskyndelse fra biskop Ammundsen opfordrede ham til, at vi fejrede reformationsjubilæet i fællesskab. –

I de følgende to breve giver han sin begrundelse derfor.

»Højer, 30. september 1936.

Kære pastor Nielsen!

Tak for Deres meddelelse om det påtænkte efterårsmøde og gudstjenesten d. 14. oktober aften.

Som De ved, kan jeg kun tænke mig et sandt og frugtbart samarbejde på det grundlag, som jeg tilbød Dem i vor samtale i Haderslev bispegård. Da dette grundlag er umuligt, må vi, så ondt det gør mig, gå hver sin vej. Vi kan tilønske hinanden Guds velsignelse, men enhver må pløje sin mark. Og afholdelsen af en fælles reformationsgudstjeneste ville kun betyde at fremkalde et skin, som der ingen realitet svarer til.

Vi i den tyske menighed holder gerne hvert år reformationsgudstjeneste omkr. den 31. oktober; det vil vi også gøre i år den første søndag i november, hvor vi mindes reformationens indførelse i Danmark. Jeg må overlade Dem at forme Deres gudstjeneste, om De vil holde en sådan her i Højer samme dag om eftmd. eller aftenen, som De ønsker.

Rebus sic stantibus vort løsen kun være: »schiendlich – friedlich«. Ingen beklager det mere end

»PS. En afskrift af brevet sendes til biskop Ammundsen.« Deres J. Braren.«

Hvis man nu ud fra disse breve ville slutte, at vi to præster levede i hverdagen som hund og kat, så er det en fejlslutning. Når hverdagens stridigheder blev lagt til side, kunne vi godt føre en åben og indholdsrig samtale med hinanden. Braren var ikke nazist, men han tav – ligesom så mange andre loyale tyskere – til alle nazisternes skændselsgerninger. Men hvis der skete noget – f. eks. at nogle hagekorsbånd blev fjernet fra en grav, så protesterede både de tyske medlemmer af menighedsrådet og pastor Braren på det voldsomste. Ingen af dem så eller havde forståelse af, hvor dybt vi danske blev krænket dagligt ved det tyske overgreb i besættelsesårene.

Men trods dette kunne vi dog arbejde sammen om mange praktiske

spørgsmål, som Braren og jeg så ens på. Vi tabte derfor ikke – trods vort forskellige syn på sammenhængen mellem det kristelige og folkelige, det menneskelige og nationale – kontakten med hinanden. Og da tiden nærmede sig, og Braren tænkte på at søge sin afsked, kom han ofte op i den danske præstegård for at drøfte fremtiden. Det førte til, at vi fik et møde med biskop Scharling på »Hotel Sylt« den 3. november 1942. Pastor Braren og jeg var enige om, at den bedste kirkelige ordening på det daværende tidspunkt ville være den, som man havde i de sønderjyske købstæder. Dertil sluttede den danske gruppe af menighedsrådet sig, men den tyske, som havde flertal, ville absolut beholde den ordening, vi havde, med en tysk sognepræst og en dansk residerende kapellan. Da biskoppen under mødet gjorde opmærksom på, at pastor Nielsen så kunne tænkes at blive sognepræst efter Braren, idet ministeriet havde frit valg blandt ansøgerne, hvis menighedsrådet ikke var enige om at indstille én, så lykkedes det pastor Braren at få den tyske gruppe med på vort forslag. Biskoppen lovede derefter at henstille til kirkeministeriet, som alene har afgørelsen af, om et præsteembede skal oprettes eller nedlægges, at følge menighedsrådets énstemmige ønske. Det skete også. Det, som den danske menighed havde kæmpet for i 1935, men som havde mødt den skårpeste modstand både fra Brarens og det tyske flertals side, det blev nu i 1943 virkeliggjort med tilslutning fra både tysk og dansk side. Vi var nået et skridt fremad på fredens vej. Dertil havde pastor Braren også medvirket nu ved sin afgang. At han senere – i 1948 – gik skarpt imod den nye ordening, som kirkeministeriet da gennemførte, er forståeligt, selv om den gik ud på, at Højer nu kun skulle have én sognepræst. (Altså Brarens princip om en »Helsesognspræst«) men nu var det ikke en tysk, men en dansk sognepræst. Og det tiltalte ikke Braren.

Om denne sag førte vi både offentligt og privat en debat; men da man kan læse herom i de sønderjyske blade, skal Brarens private breve til mig – skønt de er meget interessante og giver en personlig karakteristik af Braren og hans tankegang – ikke medtages her. Derimod skal et par andre breve, der giver udtryk for vort åbne og venlige forhold til hinanden – trods alt – gengives.

Netop det, at vi altid åbent, ærligt og frit talte ud med hinanden gjorde, at trods de store modsætninger kunne venskabet – eller er det for stærkt – så kontakten og sympatien dog bevares. Pastor Braren var, som jeg før har nævnt, en dyb og nobel personlighed med selvstændige meninger og synspunkter. Énsidig – og stædig som en friser – kunne han selv sige. – Det var både hans styrke og hans svaghed. Men jeg tror, at biskop Ammundsen har ret i, at pastor Braren var den betydeligste af de præster, som blev i Nordslesvig efter genforeningen. En mand af karakter og format, som man kom til at holde af.

Derfor kunne jeg også ved givne lejligheder vise ham og hans hustru en opmærksomhed og sige tak for modtagelsen af min hustru og mig i deres hjem. At de modtog en venlig hilsen fra os med et godt sind, viser de følgende breve.

I 1950 fik jeg følgende brev fra pastor Braren og frue som tak for en hilsen til fru Brarens fødselsdag:

»Tønder d. 29/1 1950.

Kære hr. pastor N. P. Nielsen!

Hjertens tak for Deres overraskelse i morges med at gøre mig den store glæde at sende mig pastor Niels Daels smukke prædikener og taler »På havet«. Jeg har allerede glædet mig ved at læse et par af dem i dag.

Venlig hilsen til Dem og Deres fra Deres hengivne *Elisabeth Braren.*

Også jeg vil gerne føje en hilsen og tak til, en tak for den forsinkede »fødselsdagsgave« – og hilsen. Hverken det første eller det sidste har jeg fortjent. Derfor kun en tak, også for, at De har husket min hustru. Jeg håber, at hun vil øse trøst og trosstyrke af en prøvet åndens stridsmands vidnesbyrd. Med ordet stridsmand mener jeg ikke én, som såede strid – få har som Niels Dael forstået at forene de skilte ånder – men stridsmand efter Pauli hjerte (Efeser-brevet kap. VI).

I håb om, at alt står vel til hos Dem sender jeg Dem og Deres hustru en venlig hilsen. *J. Braren.«*

»PS. Deres tanker om de nye linjer i dansk skole- og kirkepolitik efter 1945 er jeg ikke enig med Dem i – men det ved De jo i forvejen.«

Ja, det vidste jeg! Men selv om vi mennesker har forskellige meninger, kan vi godt være fælles om åndelige værdier og synspunkter. Pastor Braren var en mand, der havde sans for åndens og ordets gerning, og i dette syn var vi fælles.

Han deltog ofte i de gudstjenester, jeg holdt i Tønder kirke, som vikar for pastor Magle.

Hans sidste brev var en tak for en hilsen til hans 75 års fødselsdag:

»Tønder 13/11 1954.

Kære pastor Nielsen!

At De har sendt mig venlige tanker og gode ønsker i anledning af min fødselsdag, det har jeg visseligen ikke fortjent.

Desto mere har jeg grund til at takke Dem både for Deres breve og den medfølgende gave. Jeg har begyndt at læse noget af bogen op for min kone.

Modtag fra hende og mig til Dem og fru Nielsen venlige hilsener!

Deres J. Braren.«

Lad denne hilsen så stå som en afslutning på denne redegørelse for mit samarbejde – og manglende samarbejde – med pastor Braren. Det har været mit formål med denne skildring af hverdagens små og store oplevel-

ser at lade livet og virkeligheden selv tale om en svunden tid i spændings land.

I dag er det nationale klima i Sønderjylland – også i Højer, hvor der nu er dansk flertal – betydeligt mildere. Det kan vi kun være taknemlige for. Men derfor er opgaverne i vort grænseland ikke mindre. Det gælder stadig om at leve livet så rigt som muligt. Derfor skal vi leve med både i det danske folkeliv og menighedsliv, hvor livskilderne springer.

N. P. Nielsen

BOGANMELDELSE

I anledning af sin 50 års fødselsdag har Sønderjyllands Kreditforening glædet sine forbindelser med at udgive »Billeder af Sønderjyllands historie«, et rigt illustreret værk på godt 350 sider. Det er lokalhistorikeren, lærer Andreas Michaelsen, Tyreshul, der har ansvaret for indholdet.

Først nogle kritiske bemærkninger. Bogen er temmelig uegal, forståeligt præget af forfatterens forkærlighed for enkelte emner, f. eks. Tørning, der alene fylder henved 75 sider, medens andre emner har fået en overfladisk eller i hvert fald meget kortfattet gennemgang i denne skildring, der spænder fra Skrydstruppen op til nutiden. Stoffet bærer ofte et lykkeligt præg af Andr. Michaelsens store lokalviden. Til andre tider har han lånt energisk hos andre forfattere uden fornøden kildehenvisning, f. eks. til Glob's bog om Mosefolket. Kapitlet om »Min tantes gård på landet« (side 213–241) fremtræder som »fortalt af professor Carl Roos«, så den intetanende læser tror, at det er fortalt til denne bog. Men det er slet og ret aftryk af et kapitel i bind I af professorens livserindringer, udkommet på Gads forlag i 1961. Og læseren lades i stikken, når der ikke tilføjes nogle biografiske oplysninger om professor Roos, der blev født i

Haderslev 1884 og døde i 1962.

Bogen er i det hele taget knap så gennemarbejdet, som man kunne ønske. Det er jo blot en lapsus, når det side 58 nævnes, at Nydambåden blev evakueret under krigen, da der faldt en bombe 40 km fra bådehallen, men det er synd ikke at nævne Søren Tellings indsats for at sikre bådens redning. Det er for overlegent at knytte navnet Tørning til krigsguden Tyr uden at nævne, at Sønderjyske Stednavne (hefte 14 side 409) ikke har denne, men en helt anden forklaring. Tavleaffæren i Tørning tinghus henlægges side 107 til januar 1841. I litteraturen optræder årstallet snart som 1841, snart som 1842. I den udførlige skildring hos P. Lauridsen i bind III af »Da Sønderjylland vågnede«, side 130 ff er anført 1842, og Michaelsen burde ikke have gættet forkert. Man savner også – bortset fra en bemærkning hos Carl Roos – en omtale af kongens besøg i Tørning tinghus 1844 og hans kommentar til tavlen samt en henvisning til Gregersens bog om Laurids Skaus brevveksling side 515.

Det kan næppe være rigtigt, når det side 120 berettes, at kanalen gennem Tegholt til Christiansdal blev bygget i 1862 for at sikre spejlglasfabrikken et større fald på vandet. I 1862 sang produktionen af spejlglas på sit sidste vers,

og fabrikken blev omstillet til træsliberi. Det må antagelig være af hensyn til træsliberiet, at kanalen er bygget.

Side 169 ff bringes en interessant skildring af en rejse, der i 1814 gik fra Haderslev til Ribe. Beretningen har stået på tysk i »Lyna«, men det er ikke korrekt at tale om en hidtil utrykt oversættelse, når kammerherreinde Helga Stemann tidligere har offentliggjort en oversættelse af alle væsentlige afsnit i årbogen »Fra Ribe amt« 1922 side 552–565. Illustrationsmaterialet har drillet. Man savner et landkort over vejrutten, og hvorfor bringe et billede af en tilfældig kro, når man på vejen kan kigge indenfor i Klejnbjerg gamle kro og låne et billede derfra. Helt galt er det gået ved ankomsten til Ribe og omtalen af byens to store kirker; det har inspireret til et helsides billede af en kirke med følgende billedtekst: »Den jyske halvø var hovedlandet indtil Valdemarstiden. Som talende vidnesbyrd om kraftudfoldelsen dengang ligger endnu kirkerne i landskabet.« Billedet viser imidlertid ikke en kirke fra Ribe, end ikke en kirke fra Valdemarstiden, men overraskende nok Rinkenæs nye kirke, der er bygget så sent som i årene 1929–32 og faktisk i højere grad bærer vidnesbyrd om den senere biskop Beyers end om Valdemarstidens kraftudfoldelse, læs herom i bispens erindringsbog side 54 ff.

I det hele taget udmærker illustrationerne sig ikke først og fremmest ved at være korrekte valgt.

Side 207 omtales kvægmarkedet i Husum, som om det stadig lever i bedste velgående, medens det jo i virkeligheden er blevet fortrængt af slagtehuset. Og hvad menes der med bemærkningen side 208 om, at de fleste af marskladets byer hører til de ældste i landet, men »andre, som Frederiksstad syd for grænsen, er opstået som følge af de krige, der rasede førhen«? Hidtil har vi troet, at Frederiksstad opstod, fordi hertug Frederik gav de religionsforfulg-

te fra Holland et religiøst fristed.

Høsten af korrektioner og småindvendinger under en ikke særlig grundig første gennemgang af det foreliggende værk må tjene til advarsel mod kritikløst at antagelse og videregive, hvad der så smukt er trykt. Det er lidt trist, når udgiver og forfatter har lagt så store anstrengelser i at få tilvejebragt det helt rigtige festskrift, at man har forsømt den sidste efterpudsning. Men når det er sagt, skal både ideen og dens udførelse have den anerkendelse, den kan tilkomme. Kreditforeningen skal haves ros, fordi den ikke har været for selvoptaget. Man har nøjedes med at optrykke et interview, redaktør Svend Thorsen for 35 år siden har taget med direktør P. A. Callø, og Holger Bayer har fortalt historien om Marienlyst, kreditforeningens bygning på Aastrupvej, og slægten von Krogh. Den er helt på sin plads. Man ville egentlig også gerne have haft kreditforeningsdirektør S. Marcussens bramfri mening om kreditforeningsobligationerne, men den hører måske ikke hjemme i et festskrift. Foruden de nævnte har fhv. gårdejer Jakob Ravn, Simmersted, og fhv. direktør Peter Møller bidraget med ungdomserindringer og familietradition – muntert og belærende. Sparekassedirektør H. P. Jensen, Agerskov, fortæller om kartografen Johannes Mejer, og med bogen er udsendt en meget fin kopi af Mejers kort over Nordslesvig fra 1652.

Resten af værket er Andreas Michaelsen altså mester for. Han har lagt et stort arbejde i det, og resultatet er blevet et underholdende indblik i landsdelens historie. Der må tages forbehold overfor detaljer, men resultatet som helhed rammer det, man nok har tilsigtet, at samle nogle historiske billeder, der kan appellere til en bred offentlighed og gøre den interesseret i landsdelens fortid. Men kan det være rigtigt, at bogen ikke bliver til at få gennem boghandelen?
bjs.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing P.

Tønder Landmandsbank ^{A/S}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brøde - Brøns -
Bylderup Bov - Friløft - Højer - Tinglev - Visby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

Besøg
landsdelens
museer

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Graasten
Andelsslagteri

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jerbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}
GRAASTEN

¹/₂ Sønderjyds Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
Tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Aabenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Routeautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE**FOLKEBANK**

AKTIESELSKAB

AABENRAA

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerskole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOD HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY
HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grænselandsseminariet

Tilmelding for 1970/71 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (047) 2 12 30

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/5 • VOJENS